

TÓTH ANDREJ*

A MAGYAR NEMZETI KISEBBSÉG HELYZETÉNEK NÉHÁNY ASPEKTUSA AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN (1918–1938)

ON SOME ISSUES OF STATUS OF HUNGARIAN MINORITY IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1918–1938)

ABSTRACT

The multinational Austro-Hungarian Monarchy was replaced by successor states after World War I. But in the end, those states did not become national states, as had been originally expected, but nationally mixed states as well. The Czechoslovak Republic had one of the most varied national compositions of population among the established successor states. The second most numerous national minority, after the German national minority numbering more than three million inhabitants, consisted of about 750 000 Hungarians. The political representation of the Hungarian minority, opposing the government during the whole period of duration of the First Czechoslovak Republic, criticized permanently the unequal status of the Hungarian minority against the majority Czechoslovak nation. They criticized for example the unequal conditions for political representation of the Hungarian population in the National Assembly, caused by the unfavourable borders of electoral districts in the regions with Hungarian majority where the number of inhabitants falling on one deputy and senator mandate was markedly higher than in the electoral districts in the historical countries. The political representatives of the Hungarian-speaking population criticized also the Language Act from 1920 and the respective implementation provision from 1926. They called the conditions for use of minority language in contact with authorities, standardized in them, insufficient and demanded their extension. The Czechoslovak Hungarian minority politicians subjected also the area of education to strong criticism. The criticism of the status of the minority Hungarians in the First Czechoslovak Republic, expressed by the political representation of the Hungarian minority, was very extensive and it concerned a great number of areas of the political, social and cultural life of the Hungarian minority. But in spite of all errors that the Czechoslovak state of that time had, it must be stated that the First Czechoslovak Republic was the undoubtedly most democratic state in the Central-Eastern European space. With regard to the study of the legal status of the national minorities in the First Czechoslovak Republic, it is necessary to emphasize the basic characteristic of the legal system or of the legal state limits of the interwar Czechoslovak state that determined the dominant positions of individual civil rights that, *via facti*, took precedence over the collective rights.

Bevezetés

Az első Csehszlovák Köztársaság volt a legjellemzőbb példája annak, hogy a többnemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia ún. utódállamokkal való helyettesítése nem eredményezett kellő megoldást.¹ Hiszen Románia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és főképpen Csehszlovákia épp olyan változatos soknemzetiségű állami alakulatok voltak, mint a régi közös állam.² Az egyetlen, ami ebből a szempontból voltaképpen változott, az volt, hogy a mérvadó nemzetek kicserélték a szerepüket: az eredeti többségi nemzetből nemzeti kisebbség és az eredeti nemzeti kisebbségből pedig nemzeti többség lett.

* PhD., Károlyi Egyetem Bölcsészettudomány Kar, Prága.

1. Csehszlovákia megalakulása

Csehszlovákia történelmének alapvető dátuma 1918. október 28., amikor a Nemzeti Tanács kihirdette az új állam megalapítását. Viszont az államforma meghatározása még függőben maradt. A köztársaság kikiáltására csak két héttel később került sor, 1918. november 14-én, a Nemzeti Tanácsból az ideiglenes alkotmány (37/1918. sz. törvény) alapján létrejött ideiglenes egykamarás Nemzetgyűlés első ülésén. Az első csehszlovák törvényhozó testületben 256 képviselő ülésezett. Az átmeneti nemzetgyűlés összeállítása az 1911-es birodalmi választások eredmények alapján történt, a szlovák képviselőket pedig önkényesen, tetszés szerint Vavro Šrobár Szlovákia teljhatalmú minisztere választotta ki. Hiszen az utolsó dualista kori magyarországi választásokon 1910-ben csak három szlovák képviselő került be az országgyűlésbe, így ebben az esetben nem lehetett alkalmazni a politikai kulcsot. Szlovákiát eleinte 41-en képviselték, később, 1919 tavaszán Szlovákia pedig további 14 képviselőhelyet kapott (138/1919. sz. törvény), így az ideiglenes képviselők száma 270-re emelkedett. Az ún. Forradalmi Nemzetgyűlésről beszélünk (RNS), amely 1920 áprilisáig ülésezett. A nemzeti kisebbségek képviselői a Forradalmi Nemzetgyűlésben nem kaptak helyet, hiszen elleneztek az új állam megalapítását s ennek testületeiben való részvételt. Az új állam ideiglenes Nemzetgyűlésének létrejöttét nem voltak hajlandók elismerni sem a németek, sem a magyarok, de a lengyelek sem, mindazonáltal az igazság az, hogy az említett nemzetiség egyikét sem hívták meg a Forradalmi Nemzetgyűlésbe, amely viszont egyben alkotmányozó törvényhozó testület is volt. Az államalapításban részt vevő csehszlovák vezető politikusok tartottak az obstrukciótól valamint attól, hogy az alkotmányos törvények jóváhagyásához nem érik el a szükséges többséget.³

2. Az 1920-as alkotmány és a nyelvtörvény

Nyilvánvaló, hogy a nemzeti kisebbségek, melyeknek aránya csaknem az egyharmadát tette ki az összlakosságnak (leszámítva még a közel félmillió orosz lakosságot), képvisleti abszenciája a Forradalmi Nemzetgyűlésben kedvező alapfeltételeket teremtett egy olyan alkotmány elfogadásához, amely a lehető legnagyobb mértékben biztosítaná az új állam integritását. Ezt az államalapító nemzet domináns politikai szerepének a törvénybe iktatásával akarták biztosítani. Az uralkodó államalkotó nemzet státusa a mesterségesen megalapított csehszlovák nemzeté lett, amely két ágból tevődött össze – a csehekből és a szlovákokból. Erre a szokatlan lépésre azért volt szükség, mert egy meghatározott többségi nemzet nélkül nem lehetett volna megokolni a csehszlovák állam létrejöttének jogosultságát. Hiszen az 1921-es népszámlálás adatai alapján a csehek lakossági aránya alig haladta meg az 50%-ot, és a Szlovákiában élő szlovákok száma alig érte el a kétmilliót, márpedig a számban legerősebb német kisebbséget több mint három millióan képviselték (!). Az állam alkotmányát, hivatalosan „A Csehszlovák Köztársaság alkotmányos alapokmányát” (121/1920. sz. törvény) 1920. március 29-én fogadta el a Forradalmi Nemzetgyűlés. A törvénygyűjteményben 1920. március 6-án hirdették ki, s ezen a napon hivatalosan is hatályba lépett. A nemzeti kisebbségeket a legnagyobb mértékben az alkotmány hatodik fejezete érintette, amelyre a fejezet címe is utal: „A nemzeti, vallási és faji kisebbségek védelme”. A fejezet alapvető határozatát a 128. paragrafusban találjuk, amelyben a következőket olvashatjuk: „A Csehszlovák Köztársaság minden állampolgára a törvény előtt teljesen egyenjogú, és teljes mértékben egyforma polgári és politikai jogokban részesül függetlenül attól, hogy milyen fajú, nyelvű vagy vallású.” Az állam minden polgára tehát egyforma jogokban részesült. A 134-es paragrafus pedig tiltott bármely, elnemzetlenítésre tett kísér-

letet. Az alkotmány hatodik fejezete lényegében a nemzeti kisebbségek védelméről szóló ún. kis saint-germaini szerződés reprodukciója. Ezt a nemzetközi okmányt Csehszlovákia 1919. szeptember 10-én írta alá az osztrák békeszerződéssel együtt. Viszont az alkotmányt bevezető preambulum kezdete sok mindenről tanúskodik, amely így szólt: „Mi, a csehszlovák nemzet képviselői, akarván megerősíteni a nemzet tökéletes egységét...”. Ez a formuláció tehát a nemzeti kisebbségeket mellőzte. Tekintettel a nemzeti kisebbségek magas arányára kétségkívül hasznos gesztus lett volna az alkotmány megalkotói részéről, ha a preambulum eleje például úgy fogalmazott volna: „mi, ennek meg ennek az államnak a polgárai...”.⁴

A nemzeti kisebbségeket gyakorlatilag a nyelvtörvény érintette leginkább, amely az alkotmány részét képezte. A nyelvtörvény alaphatározata az volt, hogy: „A csehszlovák nyelv a köztársaság államnyelve, hivatalos nyelve”. A nyelvtörvény szerint a nemzeti kisebbségeknek joguk volt használni a saját nyelvüket a bíróságokkal, hivatalokkal és hatóságokkal való érintkezés folyamán. De csak olyan bírósági eljárásokban, amelyekben az azonos, de más, mint csehszlovák nyelvű ott lakó csehszlovák állampolgárainak száma elérte a 20%-ot; ebben az esetben a hatóságok kötelezve voltak elfogadni ezen nyelvi kisebbség tagjai által saját nyelvükön benyújtott hivatalos beadványt, s erre pedig a hivatalos nyelv mellett ugyanazon nyelven is kellett válaszolni.⁵

A nemzeti kisebbségek jogi helyzetének szempontjából fontos rámutatni az akkori csehszlovák jogrendszer alapvető jellemzőjére, az egyéni polgári jogok előnyben való részesítésére a kollektív jogokkal szemben. A prioritást élvező egyéni polgári jogok bázisán alapuló társadalomépítésére viszont abban az időben került sor, amikor a társadalom többsége a kollektív jogok egyértelmű törvénybe való transzparens beiktatását követelte. Hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követő társadalompolitikai változások, meghagyván az egyik nemzet vezető státusát az újonnan alakult többnemzetiségű államokban, csupán annyit jelentettek, hogy a törvényileg garantált nemzeti kollektív jogok átruházták az egyik nemzeti csoportról a másikra, mellőzve a nemzeti kisebbség igényeit.

3. A két világháború közötti Csehszlovákia demográfiai képe

Az első Csehszlovák Köztársaság legnépesebb nemzeti kisebbségét a németek alkották. Az 1921-es népszámlálási adatok 3 123 568 németajkú polgárról tanúskodnak Csehszlovákiában. A németek aránya így a több mint 13 milliós országban csaknem elérte a 25%-os (23,4%) arányt. A német lakosság többsége az ún. történelmi országrészekben élt, tehát Cseh-, Morva- és Szilézia területén. Ezek az ún. szudétanémetek voltak. Az ország másik legnagyobb nemzetiségi kisebbségét a magyarok képezték. 1921-ben összesen 745 431 lakos vallotta magát magyarnak. Amint a németek a történelmi országrészekben, úgy a magyarok alkották a legjelentősebb nemzeti kisebbséget Szlovákiában. A magyarok itt az 1921-es népszámlálási adatok alapján a lakosság majdnem egynegyedét (21,5%-ot) képezték. Számban erős volt a magyarság Kárpátalján is. A Köztársaság legkeletibb csücske összlakosságában a magyarság pontosan 17%-os aránnyal vett részt. A harmadik jelentős etnikai kisebbsége az országnak a ruszinok voltak, számuk 1921-ben elérte a 461 849-et. Sorban a negyedik legnagyobb nemzetiségi kisebbséget Csehszlovákiában (ha nem számoljuk ide a zsidó hitvallású lakosságot) a két világháború között a lengyelek képezték, kik 1921-ben 75 853-en voltak.⁶

4. A magyar nemzeti kisebbségi pártok képviselete a Nemzetgyűlésben

A magyar kisebbséget az első Csehszlovákia idején két magyar politikai párt képviselte: az Országos Keresztény Szocialista Párt (OKSZP) és a Magyar Nemzeti Párt, (MNP), amelyek majd 1936 júniusában egy pártba egyesültek, Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt néven, de a párt általában a rövidített nevét használta – Egyeséges Magyar Párt (EMP). Mindkét párt mindvégig parlamenti párt volt, és pedig a rendes Nemzetgyűlés mind a négy választási ciklusában (az első Csehszlovák Köztársaság idején négy alkalommal rendeztek parlamenti választásokat: 1920-, 1925-, 1929- és 1935-ben), és a két párt folyamatosan képviselve volt a Nemzetgyűlés mindkét kamarájában: a képviselőházban és a szenátusban. Az 1920-as alkotmány alapján létrejött 450 tagú Nemzetgyűlésben mindig 14–15 törvényhozó ülésezett (kivéve az első választási ciklust, amikor a két magyar párt 9 mandátummal rendelkezett) a két magyar pártból, azaz a magyar pártok a Nemzetgyűlés összes mandátumainak a 3,1–3,3%-át nyerték el. Mind a két magyar párt, ill. majd 1936-tól az EMP ellenzéki politikai párt volt, habár az MNP a húszas évek második felében komolyan kacérkodott az aktivizmussal, és a párt nem zárkózott el a kormányba lépés lehetőségétől sem. Tekintettel arra, hogy mindkét magyar párt bírálta az akkori csehszlovák állam alkotmányjogi kereteit, ún. negativista pártoknak bélyegezték őket.⁷

A magyar kisebbség politikai reprezentációja az ellenzéki párt pozíciójából permanensen bírálta a magyar kisebbségek egyenlőtlen helyzetét az országba a többségi csehszlovák nemzettel szemben. A magyar kisebbségi politikusok bírálták pl. a magyar kisebbség képviseletének egyenlőtlen feltételeit a Nemzetgyűlésben, az elégtelen nyelvi jogokat, ill. ezeknek a be nem tartását, valamint a magyarság hátrányos viszonyát az iskolaügy területén.

5. A választói kerületek határainak kérdése a történelmi országrészekben és Szlovákiában

Bár a csehszlovák állam alkotmányjogi keretei lényeges demokratikus változásokat hoztak az egykori dualista magyarországi választási rendszer gyakorlatában Szlovákia és Kárpátalja területén, a nyugati és a keleti országrész képviselete a Nemzetgyűlésben mégsem volt egyenlő. Míg a nyugati országrészek választóira összesen 230 képviselői mandátum jutott a 300-ból, addig a keleti országrészek választóira összesen 70 képviselői mandátum jutott, azaz, amíg a nyugati országrészekben az ország összlakosságának itt élő 73,4%-ára a képviselőház összes mandátumnak 76,7%-a esett, addig az ország keleti felében élő összlakosság 26,6%-ára a képviselői mandátumok a 23,3%-a jutott. Miközben Szlovákiában 61 képviselői mandátumról dönthettek az ott élő választópolgárok, Kárpátalján 9 képviselői mandátum sorsa dőlhetett el. Hasonló volt a helyzet a szenátusi mandátumok elosztásában is.⁸

A választókerületek határainak meghúzása az ország keleti felében főképpen a magyarságot érintette legjobban. Míg a tiszta szlovák liptószentmiklósi választókerületben egy képviselői mandátum 41 450 lakost képviselt, addig a többségi magyar érsekújvári választókerületben 57 223 és a szintén többségi magyar kassai választókerületben pedig 57 238 lakosra jutott egy képviselői mandátum, ami tehát körülbelül 16 000 lakossal volt több. Még hátrányosabb volt a helyzet a szenátusi mandátumok elosztása esetében. Míg a történelmi országrészek választókerületeiben az egy mandátumra eső lakosok száma 75 715 és 94 422 között mozgott, addig a többségi magyar érsekújvári választókerületben, amelyhez ebben az esetben hozzácsatolták a szintén magyar többségű kassai választókerületet (külön választókerületekben folyt a szavazás a képviselőházba és külön kerületekben pedig a szenátusba), ez a szám 114 459 volt. Miközben a szlovák többségű választókerületekben egy szenátusi mandátumra eső lakosok száma 82 549 és 95 033 között mozgott.⁹

Ennek az asszimetriának az volt az eredménye, hogy míg a német kisebbség képviselőinek aránya a Nemzetgyűlésben megfelelt a német lakosság számarányának (25% a képviselőházban és 24% a szenátusban – a második nemzetgyűlési választások adatai alapján, amelyek már tükrözték a csehszlovák belpolitikai élet stabilizációját), a magyarok képviselői aránya a törvényhozó testületben a Nemzetgyűlés második választási ciklusában csak a 3,6%-ot érte el, ami tehát pont két százalékkal volt alacsonyabb mint a magyar ajkú lakosság számaránya. A magyar kisebbségi politikusok szerint, ha az ország keleti részeiben is egyforma feltételek alapján szabják meg a választókerületeket, mint a történelmi országrészekben, akkor a magyar nemzetiségre a Nemzetgyűlésben legalább 25 mandátum jutna.¹⁰

Ezenkívül a választásokkal kapcsolatban még egy másik hátrányos intézkedés volt érvényben az ország keleti részében. Amíg a nyugati országrészekben elég volt a jelöltséget alátámasztani 100 aláírással, Szlovákiában és Kárpátalján a jelöltséghez szükséges volt összegyűjteni a szavazó polgároktól 1000 aláírást. Ez a kivétel 1920-ban lett elfogadva, 15 éves időtartamra, azaz 1935-ig.¹¹

6. A nyelvi jogok problematikája

Amint már fentebb említettem, a nyelvtörvény alapján, amely a csehszlovák alkotmány részét képezte, a nemzetiségi kisebbség használhatta nyelvét a bírósággal, hivatalokkal és hatóságaikkal való érintkezés folyamán, amennyiben a bírósági eljárásban legalább 20%-os arányban éltek az érintett nemzetiség tagjai. A magyar kisebbségi pártok ezzel kapcsolatban bíralták a bírósági eljárások szándékos korrekcióját Szlovákiában, amely az 1921-es népszámlálásból indult ki, és elsősorban a magyar nemzeti kisebbség ellen irányult. A magyar kisebbségi politikusok szerint az állam azzal kerülte ki a nyelvtörvény klauzuláját, hogy a vegyes szlovák–magyar bírósági eljárásokból kivette a magyar községek egy részét, és ezeket aztán más szlovák járáshoz csapta, ahol kiemelkedően magas volt a szlovák községek száma. A magyarok itt konkrétan mutattak rá a 456/1921. sz. kormányrendelet célzatos intézkedéseire, melynek köszönhetően a magyar kisebbség aránya a pozsonyi bírósági eljárásban 20,3%-ról 17,6%-ra csökkent. További hasonló kiigazításokra került sor az 55/1926. sz. kormányrendelet értelmében, mikor a magyar kisebbség nyelvi jogai a kassai, nyitrai, gálszécsi és a rimaszombati eljárásban szenvedtek sérelmet.¹²

A magyar kisebbség politikai reprezentációja bírálta a nyelvtörvény végrehajtó rendeletét is, amely a nyelvtörvény életbelépése után 6 év elteltével lett kiadva (17/1926. sz. kormányrendelet). Ez a rendelet pontosította a nyelvtörvény alkalmazását a közigazgatásban, mindazonáltal az egész területre nem volt érvényes. A rendelkezés nem vonatkozott pl. a közlekedés-, posta- és távírda ügyi minisztériumra, oktatásügyre, beleértve ezen minisztériumok alá tartozó hivatalokat is, azaz nem vonatkozott pl. az államvasutak igazgatóságára, a posta- és távírda hivatalaira, az iskolaügyi hivatalokra (kerületi és járási iskolai/oktatási bizottságokra vagy tanácsokra), az oktatási intézmények igazgatóságára stb. Ennek köszönhetően a színmagyar régiókban a vasútállomásokon és postákon nem volt magyar felirat, alkalmazottaik pedig nem is tudtak magyarul.¹³

A nyelvi jogokat Csehszlovákiában mindezek ellenére liberálisnak lehet nevezni, és legnagyobb fogyatékoságai az alsóbb közigazgatási apparátus lojalitásának a hiányában voltak. Ezen a területen is érvényes volt az, amit Izsák Imre kárpátaljai református esperes emelt ki Hodzsa Milan kormányelnöknek írt memorandumában 1938-ban: a nemzetiségi béke érdekében biztosítani kell, hogy a közigazgatás szerveiben dolgozók, azaz a jogszabályokat és előírásokat gyakorlati szinten érvényesítők az egész lakosságot szolgálják, ne csak egy nemzetcsoportot, hanem minden nemzetiséget. Ebben az összefüggésben Izsák

felhozza, hogy nem engedhető meg, hogy az alsóbb instanciók hivatalnokai túlzott sovizmustal tönkretegyék azt, amit a jogszabályok biztosítanak a nemzeti kisebbségeknek. A református esperesként figyelmeztetett: „A törvények végrehajtásánál nem szabad elszabotálni azt, ami a más nemzethez tartozó joga, hanem lekötelező szívesség és előzékenység jellemezze a végrehajtóközegek eljárását. Lélek adja meg csak a nézetek közötti hön óhajtott békét, ezt a lelket pedig csak hathatós valláserkölcsei ránevelés és krisztusi szellem teremtheti meg.”¹⁴

7. A kisebbségi oktatás problematikája

A csehszlovákiai magyar kisebbségi pártok legkomolyabb kritikája az állami és magán iskoláról szóló 189/1919. sz. törvényt érte. Ez a törvény előírta az azonos nyelvű iskolaköteles gyerekek minimális létszámát (összesen 40), amely szükséges volt ahhoz, hogy saját anyanyelvű általános iskolát kapjanak. A törvénynek területiális hatásköre volt, és csak a történelmi országrészekre vonatkozott, tehát Cseh-, Morva- és Szilézia területére. Nem volt érvényes Szlovákia és Kárpátalja területére. Az említett törvény kiterjesztéséért harcoltak, a magyarokon kívül, a szlovákok is. A történelmi területekre korlátozódó törvényt a magyarok a nemzetiségek diszkriminációjának tekintették a többségi nemzet javára, ill. annak bizonyítékának, hogy a többségi és a kisebbségi lakosság közötti egyenlőtlenség ezzel de facto a csehszlovák törvényhozásban is benne foglaltatik.¹⁵

A magyarok gyakran bíralták a Szlovák Liga politikáját, amely azokban a községekben és városokban, ahol a magyar lakosság volt többségben, csehszlovák tanításhelvű kisebbségi iskolákat hoztak létre 2–3 gyerek számára, tehát a csendőrök, fináncok és hivatalnokok gyerekeinek, ahová különféle módon csábították (pl. ingyenes tankönyvek stb.) a magyar ajkú gyerekeket, vagy megfélemlítették a szülőket. A magyarok tiltakoztak az ellen is, hogy az állam ezeket az iskolákat pénzbelileg is támogatta. A kisebbségi magyar politikusok szerint a Szlovák Liga a magyarlakta területeken 1930-ig 255 osztállyal 178 iskolát hozott létre. Az említett 178 iskolából a Ligának saját eszközökből 164-et kellett létrehozni. Az államnak pedig magára kellett vállalnia 42-t. A magyarok szerint az állam 1 milliárd koronát szánt a hasonló kisebbségi iskolákra.¹⁶

A kisebbségi magyar politikusok aktivitása az oktatás területén nagyon sokrétű volt és több konkrét javaslatot illetve kérelmet nyújtottak be – követelték az anyanyelvi oktatás hálózatának kibővítését, reszpektíve a magyar nyelvű oktatás igazgatásában és ellenőrzésében való részesedést. Nemcsak a magyar nyelv és irodalom kvalifikált előadóinak a bebiztosítását követelték a prágai és a pozsonyi egyetemen, hanem a magyar tanításhelvű egyetem létrehozását is.¹⁷

A csehszlovákiai kisebbségek, ill. a magyar kisebbség helyzetének bírálata a magyar kisebbség politikai reprezentációja által nagyon sokoldalú volt, kiterjedt a politikára, társadalmi életre és kultúrára egyaránt. A fentiekben rámutattam az alapvető területekre, ezeken belül a részletproblémákra, amelyek a magyar pártok által voltak kiemelve, hangsúlyozva. A magyar pártok kritikai álláspontja a kormánnyal szemben következetes volt. Az állami vezetők a magyar kisebbség politikai reprezentációjának tett ígéreteinek be nem tartása oda vezetett, hogy 1936 szeptemberében Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt végrehajtó elnöke visszautasította az Edvard Beneš köztársasági elnök által felkínált tárca nélküli miniszteri posztot.¹⁸

El kell azonban mondani, hogy a Csehszlovák Köztársaság minden hiányosságának ellenére a közép-európai térség legdemokratikusabb állama volt, polgárainak biztosította a legszélesebb politikai és polgári jogokat, beleszámítva a kisebbségek tagjait is, még ha csak az egyéni polgárjogok alapján is. A két világháború közötti csehszlovák Nemzetgyű-

lés az akkori Európa egyik legdemokratikusabb parlamentje volt. Valamennyi európai országban, kivéve Finnországot, Litvániát és a szóban forgó Csehszlovákiát, a parlamentben csak az államnyelvet lehetett használni. A kisebbségi nyelv használatának joga a csehszlovák Nemzetgyűlésben nagyon széles volt. A parlament megválasztott tagjai, mielőtt beléptek volna a tárgyalóterembe, kötelesek voltak a képviselőház vagy a szenátus hivatalában bejelenteni nemzetiségüket. A német, magyar, ruszin és lengyel nemzetiségű törvényhozók anyanyelvükön mondhatták el beszédeiket, felszólalásaikat és interpellációikat. Nem voltak kötelesek mellékelni fordításokat ezekhez. Ezt a parlament kancelláriája biztosította, ennek volt a feladata. Melyik soknemzetiségű közép-európai országban találkozhatunk ezzel a jelenséggel napjainkban?

JEGYZETEK

1. Erről bővebben lásd Gulyás László (2003): A csehszlovák állam felbomlásának (1938–1939) regionális vonatkozásai. *Tér és Társadalom* 2003/3. szám 129–145. old.
2. Gulyás László (2002): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag László (szerk.) Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve. Pécs. 168–188. old.
3. Grönský Ján (2005): Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945. Karolinum. Praha. 38. old.; Sbírka zákonů a nařízení státu československého (Sb. z. a n.) 1918. évf. 37/1918 sz. törvény (t.) 1. §. 30. old.; Národní shromáždění, Těšnopisecké zprávy, 1. 1918–1919. 1–50. Těšopisecká zpráva o I. schůzi Národního shromáždění československého v Praze dne 14. listopadu 1918. A napirend 2. pontja: A Csehszlovák Köztársaság kikiáltása és a köztársasági elnök megválasztása, 6. old., vagy lásd Národní shromáždění Československé (REVOLUČNÍ). Zápis 1–145. 1918–1919. (A Forradalmi Nemzetgyűlés naplójának rövidített változata.) Zápis o 1. schůzi Národního shromáždění československého v Praze dne 14. listopadu 1918. A napirend 1. és 2. pontja. 1. old.; Rychlík Jan (2010): Ústava ČSR z roku 1920 – historické souvislosti. In: Louček Marek (szerk.): Československá ústava 1920. Devadesát let poté. CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku. Praha. 49. old.
4. Sb. z. a n. 1920. évf. 121/1920. sz. t. Preambulum. 255. old.; uo. 128. §. 266. old. és 134. §. 267. old.
5. Uo. 129. §. 267. old.; Sb. z. a n. 1920. évf. 122/1920 sz. t. 1. és 2. §. 268. old.
6. Československá statistika (továbbá csak ČSS) (1924) – Svazek 9. Řada VI. (Sečítání lidu, Sešit 1.) Sečítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl se 16 kartogramy. Státní úřad statistický – v komisi knihupectví Bursík & Kohout v Praze – Knihtiskárna „Polygrafie” v Brně. Praha. 50. sz. táblázat (Národnost československých státních příslušníků. I.). 60*. old.
7. Tóth Andrej, Novotný Lukáš, Stehlík Michal (2010): Short Summary of the Constitutional Confirmation of the So-Called First Czechoslovak Republic. The Basic Premise for Establishment of National Minorities in the Social-Political Life of Interwar Czechoslovakia. *Öt Kontines*. Budapest. 162. old.; összefoglalóan a magyar kisebbségi politikai pártokhoz az első Csehszlovák Köztársaságban lásd legújabban pl. Tóth Andrej (2010): Political Parties of Hungarian Minority in Interwar Czechoslovakia (1918–1938) – Brief Summary and Outline of the Issue. *Öt Kontines*. Budapest. 169–193. old. Érdemes itt megemlíteni, hogy amíg a magyar kisebbség politikai reprezentációja ellenzékben volt a kormánnyal meg az állammal szemben (alkotmányjogi szempontból), a mérvadó német kisebbségi politikai pártok Csehszlovákiában – Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik (DSAP), Deutsche christlichsoziale Volkspartei (DCV) és Bund der Landwirte (BdL) – kormánypártok voltak, és pedig egészen 1938-ig (leghosszabb ideig a BdL volt képviselve a kormányban, 1926-tól 1938-ig; a DSAP 1929 és 1938 között vett részt a kormány összetételében és a DCV pedig 1926–1929 és 1936–1938 között volt kormánypárt). A csehszlovákiai németiség ellenzéki és negativista politikai irányzatának fokozatos kibontakozása csak a Sudetendeutsche Heimatfront (SHF), ill. a Sudetendeutsche Partei (SdP) ne-

- vű pártnak a politikai porondra lépésével függ össze 1933 őszén (az SHF politikai párttá átalakulása csak 1935 tavaszán került sor). A német kisebbségi politikai pártokhoz a két világháború közötti Csehszlovákiában lásd újonnan összefoglalóan pl. Novotný Lukáš (2010): *Political Parties of the German Minority in Interwar Czechoslovakia (1918–1938) – Brief Summary and Outline of the Issue*. Ot Kontines. Budapest. 2010. 195–216. old.
8. Svazek 1. Řada I. (Volby, Sešit 1.) Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919 s 10 kartogramy (továbbá csak Volby 1920). Státní úřad statistický – v komisi knihupectví Bursík & Kohout v Praze – Knihtiskárna „Melantrich”. 1. sz. táblázat. Praha. 16*. old. Az 1921-es népszámlálás adatai alapján Cseh-, Morva- és Szilézia területén 9 815 999, Szlovákiában 2 958 557 és Kárpátalján 599 808 lakos élt. Sr. ČSS (1924) – Svazek 9. Řada VI. SL RČS 1921. Praha. 50. sz. táblázat (Národnost československých státních příslušníků. I.). 60*. old.
 9. V. ö. ČSS (1922) – Svazek 1. Řada I. Volby 1920. 16*. old.
 10. V. ö. Záděra Vladimír (1929): *Politické strany v Národním shromáždění*. Nákladem vlastním. V komisi Českomoravských podniků tiskařských a vydavatelských v Praze. Tiskem Rolnické tiskárny v Praze. Praha. 63. old. A második parlamenti választásokon 1925-ben 207 csehszlovák, 75 német, 10 magyar, 5 ruszin, 2 lengyel és 1 orosz (azaz lényegében szintén ruszin) képviselő, és 106 csehszlovák, 36 német, 6 magyar, 1 ruszin és 1 orosz szenátor (azaz ismét lényegében szintén ruszin) lett beválasztva a Nemzetgyűlésbe. Lásd uo.
 11. Sb. z. a n. 1920. évf. 123/1920. sz. t. 21. §. 277. old.; lásd még *The Situation of the Hungarian Minority in Czechoslovakia [1930?]*. Publication of the Central Bureau of the United Oppositional Parties in Slovakia and Carpathian-Russia. Printing Office of Paul Kaltschmid, Vienna XVIII, Gymnasiumstrasse 40. Wien. 17. old.
 12. Magyar Országos Levéltár (MOL). K 63 – 63 – 1938 – 7/4 – I – 195/pol./1938. A magyar párt emlékirata a statutum kérdésében. 327–328. fol.
 13. Národní archiv. Praha. (NA) [Nemzeti Levéltár. Prága.] f. Prezídium ministerstva vnitra (PMV). 809. sz. dob. 225–809–58. Melléklet a 10.174/1934, ill. a 7155/1934 prez. sz. irathoz, 112. fol.
 14. NA. f. Předsednictvo ministerské rady (PMR). 218. sz. dob. Szám nélküli iratsomó. Melléklet a 6736/491/1 sz. irathoz. MEMORANDUM. (Izsák Imre 1938. augusztus 16-án kelt levele Hodža Milan miniszterelnöknek, fólió nélküli irat.) 2. old.
 15. Sb. z. a n. 1919. évf. 189/1919. sz. t. 1. §. 263 old. és 15. §. 264 old.; MOL, K 64 – 70 – 1937 – 7 – 280/res. pol./1937. A csehszlovákiai magyarság sérelmei. 3. fol.
 16. MOL. K 64. Uo. 5. fol.; NA. f. PMV. 809 sz. dob. 225–809–58. Melléklet a 10.174/1934, ill. a 7155/1934 prez. sz. irathoz. 113. fol.
 17. V. ö. pl. NA. f. PMR. 218. sz. dob. Szám nélküli iratsomó. (Az Egyesült Magyar Párt 1938. április 5-én kelt memorandumja Hodža Milan miniszterelnöknek, fólió nélküli irat.) 7–12 old.
 18. MOL. K 64 – 70 – 1937 – 7 – 128/res. pol./1936, ill. 606/res. pol./1936. 15. fol.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Československá statistika (1924) – Svazek 9. Řada VI. (Sčítání lidu, Sešit 1.) Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl se 16 kartogramy. Státní úřad statistický – v komisi knihupectví Bursík & Kohout v Praze – Knihtiskárna „Polygrafie” v Brně. Praha. 50. sz. táblázat (Národnost československých státních příslušníků. I.). 60*. old.
- Československá statistika (1922) – Svazek 1. Řada I. (Volby, Sešit 1.) Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919 s 10 kartogramy. Státní úřad statistický – v komisi knihupectví Bursík & Kohout v Praze – Knihtiskárna „Melantrich”. Praha. 1. sz. táblázat. 16*. old.
- Gronský Ján (2005): *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I. 1914–1945*. Karolinum. Praha. 38. old.
- Gulyás László (2003): *A csehszlovák állam felbomlásának (1938–1939) regionális vonatkozásai*. Tér és Társadalom 2003/3. szám 129–145. old.

- Gulyás László (2002): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag László (szerk.) Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyve. Pécs. 168–188. old.
- Magyar Országos Levéltár. K 63 – 63 – 1938 – 7/4 – I – 195/pol./1938. A magyar párt emlékirata a statutum kérdésében. 327–328. fol.
- Magyar Országos Levéltár. K 64 – 70 – 1937 – 7 – 280/res. pol./1937. A csehszlovákiai magyarság sérelmei. 3. és 5. fol.
- Magyar Országos Levéltár. K 64 – 70 – 1937 – 7 – 128/res. pol./1936, ill. 606/res. pol./1936. 15. fol.
- Národní archiv, Praha. [Nemzeti Levéltár. Prága.] f. Prezídium ministerstva vnitra. 809. sz. dob. 225–809–58. Melléklet a 10.174/1934, ill. a 7155/1934 prez. sz. irathoz. 112. és 113. fol.
- Národní archiv, Praha. [Nemzeti Levéltár. Prága.] f. PMR. 218. sz. dob. Szám nélküli iratcsomó. MEMORANDUM. (Az Egyesült Magyar Párt 1938. április 5-én kelt memorandumja Hodža Milan miniszterelnöknek, fólió nélküli irat.) 7–12 old.
- Národní shromáždění, Těšnopisecké zprávy, 1. 1918–1919. 1–50. Těšnopisecká zpráva o I. schůzi Národního shromáždění československého v Praze dne 14. listopadu 1918. A napirend 2. pontja: A Csehszlovák Köztársaság kikiáltása és a köztársasági lenökmegválasa, 6. old.
- Národní shromáždění Československé (REVOLUČNÍ). Zápis 1–145. 1918–1919. Zápis o 1. schůzi Národního shromáždění československého v Praze dne 14. listopadu 1918. (A Forradalmi Nemzetgyűlés naplójának rövidített változata.) A napirend 1. és 2. pontja. 1. old.
- Novotný Lukáš (2010): Political Parties of the German Minority in Interwar Czechoslovakia (1918–1938) – Brief Summary and Outline of the Issue. In: Ōt Kontines, Budapest, 2010, 195–216. old.
- Rychlík Jan (2010): Ústava ČSR z roku 1920 – historické souvislosti. In: Loužek Marek (szerk.): Československá ústava 1920. Devadesát let poté. Devadesát let poté. CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku. Praha. 49. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1918. évf. 37/1918 sz. t. 1. §. 30. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1919. évf. 189/1919. sz. t. 1. §. 263. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1919. évf. 189/1919. sz. t. 15. §. 264. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 121/1920. sz. t. Preambulum. 255. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 121/1920. sz. t., 128. §. 266. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 121/1920. sz. t. 129. §. 267. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 121/1920. sz. t., 134. §. 267. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 122/1920, sz. t., 1. §. 268. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 122/1920, sz. t., 2. §. 268. old.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1920. évf. 123/1920. sz. t., 21. §. 277. old.
- The Situation of the Hungarian Minority in Czechoslovakia [1930?]. Publication of the Central Bureau of the United Oppositional Parties in Slovakia and Carpathian-Russia. Printing Office of Paul Kaltschmid, Vienna XVIII, Gymnasiumstrasse 40. Wien. 17. old.
- Tóth Andrej (2010): Political Parties of Hungarian Minority in Interwar Czechoslovakia (1918–1938) – Brief Summary and Outline of the Issue. In: Ōt Kontines, Budapest, 169–193. old.
- Tóth Andrej, Novotný Lukáš, Stehlík Michal (2010): Short Summary of the Constitutional Confirmation of the So-Called First Czechoslovak Republic. The Basic Premise for Establishment of National Minorities in the Social-Political Life of Interwar Czechoslovakia. In: Ōt Kontines, Budapest, 162. old.
- Záděra Vladimír (1929): Politické strany v Národním shromáždění. Nákladem vlastním. V komisi Českomoravských podniků tiskařských a vydavatelských v Praze. Tiskem Rolnické tiskárny v Praze. Praha. 63. old.